A népesedés és a család.

Régebben csak a főhatalomban való részesedés érdekelte a magyart. Azt kutatta féltő gonddal, hogy miféle úton-módon lehet legjobban körülbástyázni közjogait. Újabban kezdünk rátérni arra, hogy az államiság másik két alkotó elemével, a földdel és a néppel is foglalkozzunk. így született meg a két jelszó: »Akié a föld, azé az ország« és »Akié a család, azé a nemzet«.

Az ország népességének kérdéseit MALTHUS óta a házasság és család alapján szokták fejtegetni. MALTHUS tudvalevőleg a házasságkötésben, a családalapításban látta azt az erkölcsi féket, amely úgy a túlnépesedés, mint az elnéptelenedés veszélyétől egyaránt távol tartja az emberiséget. A kérdés azonban az: helyesen járunk-e el, ha a népesség kérdéseit vizsgálva, a család kizárólagos alapjára helyezkedünk? vagy nem kell-e ezt a vizsgálódási alapot kiszélesítenünk?

A magyar viszonyok ez idő szerint az elnéptelenedés kérdésének vizsgálatát teszik szükségessé. A túlnépesedés vizsgalata nálunk most nem időszerű. Éppen ezért a következőkben csak az elnéptelenedés szempontjából szólunk hozzá a népesedés kérdéséhez.

A kérdéssel foglalkozók − azt hiszszük − egyetértenek jobban, hogy nálunk gyors cselekvésre van szükség az elnéptelenedés folyamatának feltartóztatása végett. A terjedő egy-kétgyermek-rendszer megrontotta, s előreláthatólag még

inkább meg fogja rontani már a közel jövőben szaporodásunkat. Terjed emellett a gyermektelenség is.

Az elnéptelenedés elleni küzdelem azonban még eddig az egész művelt világban sehol sem járt a kívánt eredménynyel. Az is igaz, hogy közvetlen eszközöket nem is próbáltak alkalmazni a szaporodás emelésére, a közvetett eszközök pedig sikertelenek maradtak. De még ezen az utóbbi téren is egyik következetlenség a másikat éri. Beszélünk például a család emeléséről, védelméről, a családiasság megerősítéséről, de azért közigazgatásunk, gazdasági életünk, nevelésügyünk mind több és több terhet rónak a családra, vagy a családiassággal éppen ellentétes irányban hatnak. A család s azt megelőzőleg a házasságkötés csak akkor bírhat kellő vonzóerővel az egyénre nézve, ha a családi állapot bizonyos előnyöket nyújt. A mai gazdasági és erkölcsi élet azonban sok tekintetben megfosztja ettől az egyént. Beszélhetünk-e családi életről ott, ahol a. férfi is, a nő is egész nap munkában vannak? Van-e ezeknek családi otthonuk, foglalkozhatnak-e ezek egymással, gyermekeik nevelésével? A mai viszonyok úgyszólván a családon kívüli életre kényszerítik az embereket. A családban élők is azon kívül találják fel szórakozásaikat; a közlekedés könnyűsége kiszakítja az egyént családja köréből; a kötelező oktatás kiveszi a gyermek vezetését szülője kezéből. A foglalkozások differentiálódása, a munkamegosztás folytonos haladása sok tekintetben szétválasztotta a családot a háztartástól. Azelőtt a kettő egyet jelentett, mert a család körén belül történt a legtöbb háztartási, fogyasztási czikk előállítása. Ma már éppect ellenkezőleg úgyszólván mindent kívülről szerez be a család és sokszor már az étkezés sem egyesíti a család tagjait, hanem mindenki külön-külön, ahol éppen munkája megkívánja, végzi el étkezését.

A gyermekeket a folyton terjedő internatusi rendszer egészen elválasztja a családtól. Egyszóval a család ma már jóformán csak üres váz; a tartalom a modern életviszonyok mellett úgyszólván kisiklott a minden oldalról jövő nyomások súlya alatt.

Jól tudjuk, hogy a népesedés kérdései nem egyformák minden társadalmi osztályban. Erre találóan mutatott rá már HANSEN a híres Die drei Bevölkerungsstufen« (München 1899.) czímű munkájában. De talán nem nagyítunk, ha azt állítjuk, hogy a mai életviszonyok közt minden társadalmi osztályban súlyos áldozatokkal jár a családi élet. A földmívesosztályt nyomja a földek elaprózása, a katonai szolgálat, a gyermekek iskoláztatása. A városi munkásosztálynál főleg a rossz lakásviszonyokat s a rossz táplálkozási viszonyokat emelhetjük ki. A középosztálynál leginkább a standard of life fentartása rontja le a családdal járó előnyöket. A felső körökben a vagyon

szertehullása miatti gondhoz járul a nő kényelemszeretete, hiúsága, ami azonban most már az alsóbb osztályoknál is fontos tényező.

A családi élet előnyei kétségkívül azoknál az osztályoknál lépnek leginkább előtérbe, ahol nincs mit koczkáztatni. A családi élet kifejezést egyaránt alkalmazzuk úgy a házassági, mint a házasságon kívüli életközösségre, főleg azért, mert az alsóbb néprétegeknél gyakran helyettesíti a törvényes házasságot az úgynevezett »közös háztartás«. Ezekben a körökben a gyermek eltartása aránylag kisebb gondot okoz, mert vagyon, de sőt biztos kereset sincs Itt tehát az, hogy egy gyermek van-e, vagy több, egészen mindegy. így történik azután, hogy a teljesen vagyontalanoknál aránylag legkisebb az elnéptelenedés veszedelme. (Lásd szerzőtől: »Törzsöröklési jog és törzsöröklési szokás.« Budapest, 1904., 301. lap, ahol a hányadszülöttségi táblázat alapján mutattuk ki azt, hogy a kisbirtokosoknál és a kisbirtokos napszámosoknál nagyobb az elsőszülöttek arányszáma, tehát kevesebb a születés, mint a gazdasági cselédeknél és munkásoknál.)

Nagyobb előnyökkel járt-e azelőtt a családi élet? Kétségkívül, mert azelőtt kisebb előnyökkel járt a családon kívüli élet. Nehéz volt a közlekedés, kevés volt a város. A földmíves, a munkás, az iparos helyhez volt kötve, mozgásában, szórakozás keresésében, foglalkozásváltoztatásában korlátozva volt. Egy faluban vagy egy kis városban élte le egész életét. Választani kellett s választott is magának élettársat. A földek felaprózhatatlanok voltak; a gyermekeket munkába lehetett állítani. A gyermek kész gazdasági haszon volt. A közép- és felsőosztályt kisebb társadalmi kötelezettségek terhelték. Az igények egyszerűek, könnyen kielégíthetők voltak. A gyermekeket külön elhelyezni, pénzzel támogatni nem kellett.

Az állapotokat visszaváltoztatni nem lehet. De lehetne, mint mondják, az élet viszonyait teljes következetességgel úgy rendezni, hogy a családi élet terhesebbé ne váljék. Ez igaz, csakhogy ha szemlét tartunk a különböző országok népesedése fölött, azt látjuk, hogy a családi életre ható reformokkal, a közvetett eszközökkel népesedési szempontból sehol sem értek czélt. Francziaország népe vagyonos, takarékos s mégis itt terjedt el leginkább az egy- és kétgyermekrendszer, illetve a gyermektelenség Az északamerikai Unió népe duzzad az önérzettől, nagy czéljai s ezek elérésére hatalmas eszközei vannak. Természeti kincsei mérhetetlenek, ipara óriásra fejlődött. Benépesíthető területe van bőven. Mindennek daczára a bennszülött amerikai nem szapora faj. Látjuk tehát, hogy a szaporodás egyáltalában nem kizárólag a jólét kérdése. Éppen ezért hatástalanok maradnak a családi jutalmak, az agglegényadó s ehhez hasonló dolgok is (régi Róma, Francziaország).

Ha inkább e kérdés erkölcsi oldalát nézzük, akkor sem sok jót várhatunk az eddig alkalmazott közvetett eszközöktől. Az emberek lelkérebeszélés, az erkölcsi törvényre való hivatkozás hatástalan, mert az egyéni érdek erősebb, mint a fajfentartási érdek. Az emberek élvezni akarnak áldozat nélkül. A nemi ösztönt kielégítik, mert ez élvezet, de a fajfentartasi ösztönt nem gyakorolják, mert ezzel már áldozat jár. Éppen ezért nevetséges azt hinni, hogy propagandával emelhetjük a szaporodást. Csak egy eszköz van, amelylyel talán a családiasság alapján állva is meg lehetne akasztani az elnéptelenedést. Át kellene gyúrni az embert. Egoista helyett altruistává kellene nevelni. De nem a felnőttet, mert ez lehetetlen. A gyermekeket kellene a maival ellenkező világnézetben felnevelni. Persze szinte kivihetetlen, mikor a felnőttek általában s köztük a nevelők is egoisták. Nem a szó szoros értelmében véve, hanem értve alatta azt, hogy a mai ember a gazdasági elv alapján áll. A legkisebb áldozattal a legnagyobb élvezetet igyekszik elérni. Ez az elv tulajdonképen nem is olyan nagyon régi, különösen ha csak attól az időponttól kezdve számítjuk az uralmát, amikor gazdasági térről átvitték az emberi élet egyetemére. Élvezetekért, előrehaladásért, örömökért élni, ez a mai ember czélja. Ezzel a mai viszonyok között a családi élet kiegyenlíthetetlen ellentétben áll. A mai nevelés követelőkké teszi az embereket. Sokat várnak, sokat követelnek az élettől s kevés kötelességet, kevés áldozatrakészséget kínálnak ezért cserébe. E tekintetben a közfelfogás már a szülőkkel szemben is igazságtalan. Mint TOLSZTOJ mondja: »A szülők ma már akár ne is éljenek, mindent csak a gyermekekért tesznek«.

A gyermekeket kivétel nélkül minden társadalmi osztályban puhává nevelik, nem fáradságra, nem életküzdelemre, hanem életörömökre. Ilyen emberektől nem várhatunk a családi élet javára billenő áldozatokat.

Ha tehát attól az eshetőségtől, hogy a nevelés irányt változtat, eltekintünk, mint a hogy belátható időn belül el is kell tekintenünk, akkor a családból fakadó népszaporulat megnövekedését kizártnak kell tekintenünk.

Az államnak tehát választani kell: akarja-e a népszaporodást minden áron, ha kell, a családon kívül, vagy a család akarata ellenére is, vagy lemond-e az elnéptelenedés megakasztásáról?

Az állam már eddig is tett néhány lépést abban az irányban, hogy a nem a családból származó népességszaporulatot is megbecsüli. A klinikák, a lelenczek, az elhagyott gyermekek állami gondozása erre az irányra mutatnak. Ide tartozik az is, hogy az állam a házasságot aránylag könnyen felbonthatóvá tette s a törvénytelen gyermek jogállását mindinkább

közelebb hozza a törvényes szülöttéhez. A társadalom is szentesíti ezt a felfogást, mikor az irodalomban és a művészetben -pártolja azokat a műveket, amelyek a házasság intézményeinek ferdeségeit kiélezik s az anya vagy a gyermek jogát hirdetik.

A kérdés csak az: hasznos népanyag lesz-e az, amely nem a családból kerül ki, ha azt megfelelő nevelésben részeszesítjük? Sajnos, e téren is, mint úgyszólván a legtöbb társadalompolitikai kérdésben, csak találgatásra vagyunk utalva. Itt csak a kísérlet, mégpedig az olyan kísérlet dönthetne,, amely az egész országra kiterjedőleg egyszerre venné állami nevelés alá az összes gyermekeket. Mert ha a családi nevelésből és az állami nevelésből kikerült gyermekeket hasonlítjuk össze s az összehasonlítás az utóbbiak hátrányára üt ki, ezzel még nem döntöttük el azt is, hogy ez a hátrány nagyobb-e, vagy az, amivel az elnéptelenedés jár. A kettő között azért állítunk fel kapcsolatot, mert nézetünk szerint a népesedés folyamatába való közvetlen állami beavatkozás és a mai értelemben vett család meg nem férhetnek. Ha az állam például kontingentálná a (törvényes vagy törvénytelen) születések számát, akkor nem a házasokra hanem minden nőre kellene kivetni a megfelelő gyermekadót. Ellenkező esetben az állam nem érné el a népesség szaporítására irányuló czélját, mert a kellemetlen tehertől a nő egyszerűen az által mentesítené magát, hogy nem lépne családi életre, nem kötne házasságot. Ha pedig a nőre vetnők ki az anyaság adóját, úgy mint a férfira a katonakötelezettséget, akkor egyrészt a nőnek teljesen szabad mozgást kellene adni, másrészt a gyermek eltartását és nevelését is állami feladattá kellene tenni, úgy, mint a hogy a hadkötelezettség azzá tette a hadsereg eltartását is.

Szóval mi azt hiszszük, hogy aki a népesedési közigazgatásban az államot közvetlen beavatkozásra tartja feljogosítottnak, az nem hirdetheti egyúttal a család mai alakjának íentartását is.

BALÁS KÁROLY-nak határozottan nagy érdeme, hogy »A népesedés« czímű munkájában bátor kézzel mutatott rá a közvetlen állami beavatkozás lehetőségére s esetleg szükségére. Idézett munkája XXII. fejezetében kifejti, hogy az állam kényszereszközökkel szoríthatná a házasfeleket arra, hogy bizonyos számú gyermekeket világra hozzanak. Eltér azonban [a] házasság, illetve család elvétől akkor, mikor a gyermekszállítás adóját egyszerűen a 17 éves nőkre veti ki. (BÁLÁS KÁROLY »A népesedés.« − A 492. lapon levő a jegyzetben csak azért ajánlja a születési átlagszámnak a házasságkötések hetyett a nőkre (pl. 17 éves nőkre) való kivetését, hogy a törvénytelen szülöttek ne zavarják az állam által megállapítandó

szülési átlagszám kiszámítását. Később azonban, az 500. lapon a minimális szülési átlagszámot már vagylagosan veti ki egy-egy családra vagy egy-egy nőre.) Viszont legújabb füzetében: »A család és a magyarság« (Bpest, 1908. GRILL kiadása 1-52. lap) visszatér a családiság álláspontjára. Azt mondja ugyanis: ^a családnak abban nyilvánul a legfontosabb szerepe a népesedés terén, hogy az emberiséget megóvja a társadalmat és a nemzetet veszélybedöntő népesedésbeli szélsőségektől.« Ez visszatérés MALTHUS álláspontjára. Pedig szerzőnk A népesedés«-ben igen helyesen kifejti, hogy a családalapításnak tulajdonított szabályozó erő nem nyert beigazolást. Az emberek kötnek ugyan házasságot (vagy házasságon kívüli életközösségre lépnek), de ez még nem b ztosítja a szaporodást, mert a házasságon belül megakasztják vagy korlátozzák a fogamzást. Azt is meggyőzően mutatja ki szerzőnk »A népesedés«-ben, hogy a rábeszélés, az erkölcsi vagy nemzeti kötelesség emlegetése nem viszi előbbre a szaporodást, mert az egyéni érdek erősebb a faji érdeknél. Mégis »A család és a magyarság-ban azzal végzi (52. lap), hogy »a köztudatba kell átmennie annak, a létfentartásunk érdekeit kifejező igazságnak, hogy a magyar családban a népesedés terén háttérbe, kell szorulnia a nemzeti érdekkel szemben az egyéni érdeknek.«

Mi azt hiszszük, hogy az anyaság adója a családi életet tökéletesen megváltoztatná. A család ugyanis olyan életközösség, amely belső viszonyait önmaga állapítja meg. Ezt a családi önrendelkezési jogot a legérzékenyebb pontban semmisítené meg a gyermekszámnak állami megállapítása. Az ilyenfajta beavatkozásnak az lenne a következménye, hogy a házasság, a. családi élet a felső osztályok kiváltságává válnék. A többi osztályok − az egoismus mai állását feltételezve − lemondanának a családi életről, csakhogy a gyermek eltartásától szabaduljanak. Ezt ugyan lehetne ellensúlyozni azzal, hogy a gyermekek eltartását az állam vállalná magára. De akkor meg oda jutunk, hogy ismét e miatt nincs család. Mert a férfi és nő életközössége velük élő gyermek nélkül nem család. A családhoz fűződő igen becses erkölcsi szempontok tehát úgy sem érvényesülnének.

Érdekes, hogy a feminismus, mely teljesen ellentétes álláspontból indul ki, végeredményben ugyanoda vezet, ahová az anyaság adója: a család szétdúlásához. A feminismus szerint a nő a férfival való érintkezés megválasztásában is legyen teljesen független. Akkor vállalja el az anyaságot is, amikor azt jónak látja. Miután a legtöbb esetben ma is a nő az, aki a gyermektelenséget kívánja, a nőnek a mai házastársi kötelesség alóli mentesítése még inkább az elnéptelenedés malmára hajtaná a vizet. A nő teljes függetlensége továbbá a házastársi viszony fentartását is lehetetlenné tenné. A házastárs

helyébe a tetszés szerint változtatható élettárs lépne. Az állandó viszony megszűnésével megszűnnék a család is, mely éppen a szülők és gyermekek közti tartós viszonyt feltételezi.

Lehetne ugyan azt is mondani, hogy amint az általános tankötelezettség vagy hadkötelezettség nem tette tönkre a családot, úgy nem tenné tönkre a gyermekadó sem. Házasságot vagy tartós életközösséget akkor is fognak kötni az emberek, ha ezzel az a kötelesség jár, hogy bizonyos számú gyermeknek életet adjanak. Csakhogy a többi kötelezettség és az utóbbi, közt nagy különbség van. A házasfelek, akik egy- vagy kétgyermekrendszert követnek, számot vetettek mindazzal a teherrel, amivel a további gyermekek járnának s épen ezért óvakodnak több gyermektől. Viszont azt a terhet, amivel egy- vagy két gyermek jár, elvállalták. Ebben már benn van a tan- és hadkötelezettség is. Hogy hány gyermeket vállaljanak, ez ma még az ő joguk s ebben a tudatban lépnek házasságra. Ha ezt az önkormányzati jogot elveszi az állam a családtól, az sokkal több, mint az adózás, a tan- és hadkötelezettség. Azonkívül a gyermekszám állami kiszabása a tények logikájánál fogva kell, hogy a gyermekek állami eltartására vezessen. Ez pedig a gyermeket már kis korától kezdve, tehát teljesen kiragadja a család, vagy anya köréből. A népesedési közigazgatásnak ilyen fejlődése megadná a haláldöfést a mai családnak. Az eddigi terhek, a tan- és hadkötelezettség és egyebek ellenében csak gyöngítették a családot.

A mai társadalom a családra van fölépítve. Ez a legutolsó társadalmi sejt a mai társadalmi szervezetben. Mint minden társas együttélés, a család is önfeláldozást, lemondást kíván. A család az önfegyelmezésnek, a kötelességteljesítésnek első és legközvetlenebb iskolája. Ha ezt a miniature társadalmat szétrobbantjuk, akkor fokozzuk az individualizmust. Az a társadalom azonban, amely a család helyett az egyénekre épít, lazább lesz, mert kiveszi az épület falából azt, ami a téglákat habarcsként összetartja.

A socialismus mindenütt az égvén jogát állítja előtérbe ott, ahol a mai társadalommal szemben álló kötelezettségről van szó. Erről az oldalról tekintve a socialismus individualista és antisociális irányú. De ahol a saját maga alkotta társadalmi szervezettel áll szemben az egyén, ott az individuum joga úgyszólván megsemmisül. A család, a nemzet semmit sem követelhet a munkástól vagy munkásnőtől; velük szemben az egyén joga szinte sérthetetlen, de ha a szakszervezet strikeot parancsol, akkor a munkásnak, ha éhezik, ha fázik is, dolgozni nem szabad.

A feminismus és a socialismus, mikor a nő teljes szabadságát hirdeti,*) ezzel a legszélsőbb individualismust írja zászlajára. A feminismus és a socialismus ezt teheti, mert a népesedést is kizárólag a munkásosztály szempontjából itéli meg. Szerintük az mindegy, hogy a szaporodás ezt vagy azt a népfajt juttatja-e túlsúlyra, a fő az, hogy az egyén teljesen szabad, minden kényszertől ment legyen a népesedés terén is. Szerintük a férfi és női munkásnak egyaránt ez a korlátlan szabadság az érdeke. E mellett szolgálhatja minden munkás legközvetlenebbül egyéni gazdasági érdekét. A családi kötöttség ezzel ellentétben lenyűgözi (helyhez kötöttség, háztartási kiadások, bérharcz nagyobb koczkázata stb.) a munkást.

Mindebből azt látjuk, hogy a család a mai társadalom egyik bástyája. Annak erősítése erősíti a mai társadalom egész berendezését és intézményeit is. A kérdés már most oda módosul: mi becsesebb, nélkülözhetetlenebb erre a társadalomra nézve, a család-e, vagy a népesség gyorsabb szaporodása? Ha a család a fontosabb, akkor a népszaporulat állami meghatározását mellőzni kell, mert ez a családot gyakorlatilag megsemmisítené. Ha ellenben a szaporodás a fontosabb, akkor közvetlenül is ki kell ezt kényszeríteni és pedig még azon az áron is, ha ez által a mai értelemben vett család megszűnik. Nézetünk szerint ide vezet a népesedési politikának az az iránya, mely a közvetlen állami beavatkozást hirdeti; és a népesedés kérdését nagy lépéssel fogja előrevinni az, akinek sikerül majd egyrészt a család fentartásához, másrészt pedig az elnéptelenedés elleni küzdelemhez fűződő érdekeket kiegyenlíteni.

Mattyasovszky Miklós.